

ÖLKƏDƏ AVTOMATLAŞDIRILMIŞ KİTABXANA-INFORMASIYA SİSTEMLƏRİNİN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

Kitabxanalazın avtomatlaşdırılması dedikdə kitabxana-bibliografıya proseslərinin inkişafı, oxucuların əvəz sərff etməklə dolğun infoemasiya əldə etməsi və kitabxananın bütün resurslarının dünyə infoemasiya məkanına çıxatılması kimi başa düşmək olar. Bu iş istər kitabxanacılazın, istərsə də kitabxanadan istifadə edən oxucuların işini asanlaşdırır.

Avtomatlaşdırma ilk növbədə elektron kataloqun (EK) yaradılmasından başlayır. Bu sistem təbiiq kitabxana işçilərinə yüksək səviyyədə kompüter biliklərinə və verdişlərinə yiyələnməsini tələb edir. Ona görə də hər bir kitabxana işçisi sistemdə çalışmadan əvvəl xüsusi kurslarda iştirak etməklə sistemdə işləmək üçün hazırlanmalıdır.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının yaranması və sürətli inkişafı cəmiyyətdə əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmuş, cəmiyyətin sosial inkişafını zəruri edən yeni sosial sifarişləri meydana çıxarmışdır. Bu sosial sifarişlərdən biri də kitabxanalarda avtomatlaşdırılmasıdır. Kitabxanalarda yerinə yetirilən mürəkkəb, bir-birilə əlaqəli texnoloji proseslərin informasiya kommunikasiya texnologiyalarının əsasında avtomatlaşdırılmasıdır. Bütün bunlar ənənəvi və yorucu kitabxanaçı əməyini yüngülləşdirmək, emək məhsuldarlığını və effektivliyini yüksəltmək, informasiya məhsullarını, xidmət növlərini keyfiyyət və kəmiyyət baxımından artırmaq, kitabxana fondunun etibarlı şəkildə mühafizəsi və bu fondan daha geniş oxucu kontingentinin səmərəli istifadəsini təmin edir.

Azərbaycan kitabxanalarında avtomatlaşdırma prosesi XXI əsrin əvvəllərində başladı. Buna qədər mütəxəssislər tərəfindən bir sıra fərdilər irəli sürülürdü. Onlardan bəziləri milli program yaradılmasını vacib hesab edirdilər. Lakin əlavə maliyyə vəsaiti və vaxt sərff etməklə yeni milli program yaradılması işinin düzgün yol olmadığını zaman sübut etdi. Ölkə kitabxanaları dünyədə mövcud və özünü doğrultmuş Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemini seçməli və onu Azərbaycan dilinə tərcümə edərək milliləşdirməli idi.

Buna görə də qarşıya çıxan problem və çatışmazlıqları, habelə gələcək perspektiv planları nəzərə alaraq müasir tələblərə cavab verə biləcək daha qlobal proqramların araşdırılmasına başlandı.

Azərbaycan kitabxanalarında bir sıra avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri (AKİS) təbiiq olunmuşdur: İRBİS-64, VTLS Vitua, Follett. Ölkədə ən geniş yayılan və özünü doğrultmuş AKİS-İRBİS-64

sistemi oldu. Sözügedən sistem əvəz sərffdə respublikada özünü təsdiqlədi və Azərbaycan kitabxanalarına öz resurslarının dünyə informasiya məkanına çıxarılması işində böyük imkanlar açdı. İRBİS-64 "Prezident Kitabxanasında", Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında, F.Köçəri adına Respublika Uşaq Kitabxanasında, Şamaxı rayon Mərkəzi Kitabxanasında, BDU-nun Elmi Kitabxanasında, ABŞ-ın ölkəmizdəki Səfirliyinin kitabxanasında, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin kitabxanasında uğurla təbiiq olunmuşdur.

Ölkədə ən böyük kitabxana-informasiya şöbəsinə malik olan və kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində 4500-dən artıq kitabxana fəaliyyət göstərir.

Bu şəbəkəyə 4 respublika əhəmiyyətli kitabxana (M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası, F.Köçəri adına Respublika Uşaq Kitabxanası və Gözdən Əllilər üçün Respublika Kitabxanası), respublikanın şəhər, rayon mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri və onların kitabxana filialları daxildir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən uşaq kitabxanaları üçün metodik mərkəz olan F.Köçəri adına Respublika Uşaq Kitabxanasında İRBİS-64 sistemi uğurla təbiiq olunmuşdur.

Kitabxanada 2004-cü ilin avqust ayından İRBİS-64 sisteminin "İnzibatçı" "Kataloqlaşdırıcı" və "Oxucu" Avtomatlaşdırılmış İş Yerlərini alınmışdır. 2005-ci ildə isə "Kitab verilişi" və "Web İRBİS" modullarını alınmış və böyük müvəffəqiyyətlə işə başlanmışdır. Hazırda sistemə 31700-ə yaxın kitab, 6500 qəzet və jurnal məqaləsi daxil edilmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, İRBİS-64 sistemi fərdi verilənlər bazasını yaratmağa, informasiya massivində təmnetməli axtarışın təşkilinə və ən əsası mövcud materiallara İnternet, lokal şəbəkə və s. vasitəsi ilə girişin təmin olunmasına tam zəmanət verir. Həmişə İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi vasitəsilə əsas texnoloji proseslər-kataloqlaşdırma, ədəbiyyatın lokal şəbəkədə və internetdə axtarışı, sifarişli,

kompüter vasitəsilə oxuculara xidmət etmə həyata keçirilir. Ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması və ədəbiyyat haqqında bibliografik yaradıcıların hazırlanmasını nəzərdə tutan texnoloji prosesdir. Bu prosenin nəticəsində oxuculara xidmətin əsasını təşkil edən elektron kataloqun bibliografik məlumat bazası yaradılır.

Abonement xidmətinin kataloqlaşdırılması üçün isə "Oxucu" Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri nəzərdə tutulmuşdur. Bu işçi yeri vasitəsilə oxucuların qeydiyyatı, ədəbiyyatın verilməsi üçün sifarişlərin növbələşməsi və sifarişləri yerinə yetirilməsinin qeydiyyatı, sifariş olunmuş ədəbiyyatın sərbəst nüsxələri haqqında informasiyanın əldə olunması işləri aparılır. Kitabxananın mütəxəssisləri elektron kataloqun formalaşdırılmasına dünyə kitabxanaların təcrübəsini öyrənir və onlara əsaslanaraq, elektron kataloqun yaradılmasının mövcud olan müxtəlif yollarının ən optimal və əlverişlisini seçib, sənədlərin elektron kataloqa daxil etmək qaydalarını müəyyən edərək ümumi metodikasını işləyib hazırlamağa başlamışdır. Elektron kataloqun formalaşdırılması üçün qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq cari ədəbiyyatın bibliografik təsviri, elektron kataloqun redaktəsi aparılır.

Ənənəvi kataloq və kartotekalardan fərqli olaraq, elektron kataloq və kartotekalardakı bibliografik axtarış bir çox ünsürlə görə aparılır: aqar söz, müəllif, həmmüəlliflər, sözlövhu, tərtibçi, redaktor, rəssam, tərcüməçi, nəşr ili, tezəuurlar, mövzu və predmet rubrikaları, jurnalın adı ilə və s. Bütün bunlardan başqa, bibliografik xidmətin avtomatlaşdırılmış texnologiyaları oxucuya elektron kataloqda real vaxt rejimində informasiyanı görmək, informasiyanın yerləşdiyi sənədin özünü əldə etmək, avtomatlaşdırılmış sistemlə, belə demək mümkündürsə, «dialoq» girmək və s. imkanını yaradır. Qlobal İnternet şəbəkəsinin informasiya ehtiyatlarından istifadə etməklə oxuculara operativ və yüksək keyfiyyətli bibliografik xidmət göstərilməsində bibliograflar üçün əlverişlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanalarda kompüter texnologiyalarının təbiiq bibliografik informasiya xidmətinin səviyyəsinə artırır və operativliyini təmin edir.

Bundan sonra oxucuların elektron formada cari və retrospektiv informasiya ilə təminatı, Internet şəbəkəsinin imkanlarını öyrənilməsi və onlardan istifadə etmək bacarığı formalaşdırılmalıdır.

Eyni zamanda, Kitabxana elektron məlumat-axarş sistemini (məlumat bazaları) yaradılması işini optimallaşdırmağa çalışır.

Bütün bunlarla yanaşı kitabxanaların qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri-oxucuların informasiya ilə təmin etmək, biblioqrafiya və elmi informasiya xidmətini dünya kitabxanaları səviyyəsinə qaldırmaq, oxucuların tələbatını ödəmək üçün yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi, Internet şəbəkəsinin elektron çhtiyatlarından istifadə etməkdir.

Yaxın gələcəkdə kitabxanada biblioqrafiya fəaliyyətinin kompüter texnologiyaların vasitəsilə həyata keçirilməsinin növbəti mərhələsi, habelə biblioqrafik yazıların yeni formada, məlumat bazaları əsasında hazırlanması olacaqdır. Məzumdur ki, ənənəvi biblioqrafik yazıların tərtibinə illərlə əmək sərf olunur. Yeni texnologiyaların tətbiqi ilə elektron məlumat bazaların istifadəsində biblioqrafik göstəricilərin hazırlanması prosesləri sürətləndirilir və həmçinin vaxt qənaət edilir. Bu proseslərə daxildir: məlumat bazasına informasiyanın daxil edilməsi, yoxlanılması, müxtəlif biblioqrafik göstəricilərin və məlumat bazaların nəzərdən keçirilməsi, Internetdə axtarış və tələb olunarsa e-mail ilə məsləhətlərin alınması və s. Həmin biblioqrafik göstəricilərin çap edilməsi, eyni zamanda onların ənənəvi və elektron formada istifadəsini də təmin edəcək. Dünya kitabxanalarının təcrübəsi tədqiq edir ki, elektron məlumat bazaları cari, retrospektiv, mövzu və şəxsi biblioqrafik göstəricilərin tərtibində əvəz edilməzdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, F.Köçərlı adına Respublika Uşaq Kitabxanasında kompüter texnologiyalarının biblioqrafiya işində tətbiq edilməsi milli biblioqrafiyanın elektron bazalarının yaradılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bu isə günün tələbidir.

Kitabxana öz iş prosesini dünya kitabxanaları səviyyəsinə çatdırmağa səy göstərir. Bundan sonra da informasiya təminatı istiqamətində fəaliyyətinin səmərəsini artırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədilə günün tələbləri səviyyəsində mütərəqqi iş üsullarından istifadə edəcək. Yeni, kompüter texnologiyalarının tətbiqi, ənənəvi informasiya mənbələrin elektron daşıyıcılara köçürül-

məsi, informasiyanın ötürülməsində hiper-tekstlə uyğunlaşdırılması yeni metodlardan istifadəsi, qrafik şəkildə informasiyanın təqdim etmək imkanları və bir sıra b. işlərin həyata keçirilməsi üçün say göstərərək, müəyyən uğurlar əldə edəcəkdir.

Respublikada kitabxana-informasiya işi sahəsində qabaqcıl təcrübə qazanmış kitabxanalarından biri də Şamaxı rayon Mərkəzi kitabxanasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, rayon kitabxanaları arasında ilk dəfə olaraq məhz, Şamaxı rayon Mərkəzi kitabxanasında Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-Informasiya Sistemi (İRBS-64) tətbiq edilmişdir. Kitabxanada 32 min nüsxədə artıq kitab elektron kataloqa daxil edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda kitabxana işinə dövlət səviyyəsində qayğı və diqqət artmaqdadır. Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin "Prezident Kitabxanası"na gəlməsi, kitabxana işi sahəsində son 3 ildə 5 sərəncam və tədbirlər planının imzalanması sözügedən sahənin dövlətin prioritet istiqamətlərindən biri olduğunu sübut edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" və 27 dekabr 2004-cü il tarixli "2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında" sərəncamları ilə külli miqdarda ədəbiyyat latın qrafikası ilə nəfis şəkildə nəşr olunaraq bütün kitabxanalara hədiyyə edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən kitablar respublikamızın ucaq kəndlərindəki kitabxana filiallarında da hədiyyə edilmişdir. Bu dövlət əhəmiyyətli iş davam etməkdədir.

"Bakı şəhərinin qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsində qair tədbirlər Programı"nın icrası ilə əlaqədar Bakı şəhərinin 13 qəsəbəsindəki (Binəqədi, Lökbatan, Qobustan, Səngəçal, Sahil, Şüvəlan, Mərdəkan, Buzovna, Qala, Maştağa, Ramana, Kürdəxanı, Nardaran) fəaliyyət göstərən kitabxanalar əsaslı təmir edilir və 2 qəsəbəsində (Binə və Həvsan) yeni kitabxana binalarının inşa edilməsi planlaşdırılmışdır.

"Heydər Əliyev Mərkəzi"nin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin 29 dekabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi Heydər Əliyevin azərbaycançılıq kimi dərin bir fəlsəfi konsepsiyası, Azərbaycan dilini,

Azərbaycan tarixini, Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği və milli-mənəvi dəyərləri qorumağı, bu işlərin vahid bir mərkəzdə sistemli şəkildə istiqamətləndirilməsində xidmət edir. Mərkəzin nəzdində Kitabxana-Informasiya Kompleksi də fəaliyyət göstərəcəkdir.

"Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 aprel 2007-ci il Sərəncamı Azərbaycan kitabxana işi tarixində ön təqdirəlayiq addım idi. Sözügedən Sərəncamda Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi ilə birgə "Azərbaycanın regionlarında fəaliyyət göstərən kitabxanaların tomirinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə və müasir informasiya daşıyıcılarına çhtiyacının ödənilməsinə dair xüsusi Tədbirlər planı"nı, "M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının modernləşdirilməsi, müasir informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər planı"nı hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə və "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Programı"nı hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilməsi barədə tapşırıq verilmişdir. Sərəncamda Təhsil Nazirliyinə məktəb kitabxanalarında kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və müasir informasiya texnologiyaları ilə təchizatna dair tədbirlər planının hazırlanması, habelə Milli Elmələr Akademiyasına Mərkəzi Kitabxana üçün yeni binanın inşa edilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması və Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim edilməsi tapşırığı da verilmişdir.

Ümumiyyətlə, bütün bu sərəncam və tədbirlər planları ölkə kitabxanalarında kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və müasir standartlara cavab verməsinə, oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsinə imkan verəcəkdir.

Samir ABBASOV,

**Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Kitabxana işi sektorunun
məsləhətçisi,
AMEA-nın Mərkəzi Elmi
Kitabxanasının aspirantı**

Ədəbiyyat

1. Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində. Библиотеки в обществе знаний – B., «NURLAR» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2006.
2. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. I kitab (I və II cild). – B., «NURLAR» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2007.
3. F.Köçərlı adına Respublika Uşaq Kitabxanasının 2006-cı il üçün hesabatı.
4. Şamaxı Rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemini 2006-cı il üçün hesabatı.